

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Divi Thomae Aqvinatis Doctoris Angelici Opera Omnia

Summa diligentia ad exemplar Romanæ Impreßionis restituta

Secunda secundae Summa Theologiae

Thomas <von Aquin, Heiliger>

Venetiis, 1593

Qvaestio LXXXI. De singulis virtutibus iustitiæ annexis. Et primo de religione secundum se.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-72772](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-72772)

nem. Eusebia uero dicitur, quasi bonus cultus, unde est idem quod religio: ideo de ea dicitur, quod est scientia Dei famularus. Et loquitur secundum modum, quo Socrates dicebat omnes uirtutes esse scientias: & ad idem reducitur sanctitas, ut postea dicitur. Eucharistia autem est idem, quod bona gratia, quam Iulius ponit, sicut & uindicariam. Benignitas autem uidetur esse idem cum affectu, quem ponit Macrobius. Unde & Irido, dicit in lib. Etymol. quod benignus, est uir sponte ad bene faciendum paratus, & dulcis ad eloquium. Et ipse Andronicus dicit, quod benignitas est habitus uoluntarie benefactiuus. Liberalitas autem uidetur ad humanitatem pertinere.

AD QUINTVM dicendum, quod epicheia non ad iungitur iustitiae particulari, sed legali: & uidetur esse idem cum ea, quae dicta est cognominosa.

¶ Super Questionis octuagesimae prima articulum primum.

QVAESTIO LXXXI.

De religione, in octo articulos diuisa.

In q. 81. artic. 1. Nota quod quemadmodum in precedenti libro didicimus, peccatorum distinctio penes hoc, quod sunt in Deum, seipsum, proximum, reliquis dictionibus anteponitur. Attendendum enim non ad rationes, sed ad personas ipsas, in quas solas peccare contingit. Nullum namque peccatum est, si contra personam nullam est, cum solius intellectualis naturae subsistentes res, quas personas dicimus, offendi possint. Ita inter uirtutes, quaedam hominem perficiunt ad seipsum, ut temperantia: quaedam ad proximum, uel iustitia: quaedam ad Deum, uel religio. Quot modis enim dicitur unum oppositorum, tot dicitur & reliquum. Religio ergo bonum reddit hominem, & opus eius in ordine ad Deum dicitur & proxime: quia hic est proximus finis eius, ut homo recte ad Deum se habeat, sicut temperantia proximus finis est, ut homo in seipso sobrius sit: & iustitia, ut proximo reddat quod suum est.

In eodem articulo, circa derivationem uocabuli religionis, male consonant uiri illustres. Nam Cicero a relegendo libros dicitur in cultus. Lactantius a religando, nes Deo. Augustinus a relegendo Deum, quem dimissimus, religionis nomen deducit. Nec

DEINDE considerandum est de singulis partibus praedictarum uirtutum, quantum ad praesentem intentionem pertinet. Et primo considerandum est de religione. Secundo, de pietate. Tertio, de obseruantia. Quarto, de gratia. Quinto, de uindicta. Sexto, de ueritate. Septimo, de amicitia. Octauo, de liberalitate. Nono, de epicheia. De alijs autem hic enumeratis, supra dictum est, partim in tractatu de charitate scilicet de concordia, & alijs huiusmodi: partim in hoc tractatu de iustitia, sicut de bona commutatione, & innocentia. De legispositiua autem in tractatu de prudentia.

CIRCA religionem uero tria consideranda occurrunt.

Primo quidem, De ipsa religione, secundum se. Secundo, De actibus eius. Tertio, De uitijs oppositis.

CIRCA primum quaeruntur octo.

¶ Primo. Vtrum religio consistat tantum in ordine ad Deum.

¶ Secundo. Vtrum religio sit uirtus.

¶ Tertio. Vtrum religio sit una uirtus.

¶ Quarto. Vtrum religio sit specialis uirtus.

¶ Quinto. Vtrum religio sit uirtus theologica.

¶ Sexto. Vtrum religio sit praesentia alijs uirtutibus moralibus.

¶ Septimo. Vtrum religio habeat exteriores actus.

¶ Octauo. Vtrum religio sit eadem sanctitati.

ARTICVLVS PRIMVS.

Vtrum religio ordinet hominem solum ad Deum.

AD PRIMUM sic proceditur. Videtur quod religio non ordi-

Anet hominem solum ad Deum. Dicitur enim Iac. 1. Religio mundata, & immaculata apud Deum & patrem, haec est, uisitare pupillos, & uiduas in tribulatione eorum, & immaculatum se custodire ab hoc saeculo: sed uisitare uiduas, & pupillos dicitur secundum ordinem ad proximum. Quia autem dicit, Immaculatum se custodire ab hoc saeculo, pertinet ad ordinem, quo ordinatur homo in seipso, ergo religio non solum dicitur in ordine ad Deum.

¶ 2 Præter. Aug. dicit in 10. de ciuitate Dei, quia latina loquendi consuetudine non imperitorum tantum, uerum et doctissimorum, cognationibus humanis, atque ad finitibus, & quibuscumque necessitudinibus dicitur exhibenda religio, non eo uocabulo uirtutis ambiguum, cum de cultu diuinitatis uertitur quaestio, ut scilicet dicere ualeamus, religionem non esse, nisi cultum Dei, ergo religio dicitur, non solum in ordine ad Deum, sed etiam in ordine ad propinquos.

¶ 3 Præter. Ad religionem uirtutis latrariae pertinet. Latraria enim interpretatur seruitus, ut Aug. dicit in 10. de ciuitate Dei. Scribere autem non solum debemus Deo, sed etiam proximis, secundum illud Gal. 5. Per charitatem spiritus seruire inuicem: ergo religio importat ordinem etiam ad proximum.

¶ 4 Præter. Ad religionem pertinet cultus: sed homo dicitur non solum colere Deum, sed etiam proximum, secundum illud Carolus, Cole parentes, ergo etiam religio nos ordinat ad proximum, & non solum ad Deum.

¶ 5 Præter. Omnes in statu salutis constituti subiecti. Non autem dicitur religio in statu salutis, sed solum illi, qui quibusdam obseruantijs, & ad obedientiam subiecti. Non autem dicitur religio non uirtutis, sed a relegendo, quod est a relegendo ea, quae sunt diuina cultus, quae sunt frequenter in corde reuoluentium illud Prover. 3. In omnibus uisum illum. Quamuis etiam possit intelligi religio a relegendo, quod est a relegendo ea, quae sunt diuina cultus, quae sunt frequenter in corde reuoluentium illud Prover. 3. In omnibus uisum illum. Quamuis etiam possit intelligi religio a relegendo, quod est a relegendo ea, quae sunt diuina cultus, quae sunt frequenter in corde reuoluentium illud Prover. 3. In omnibus uisum illum.

SED CONTRA est, quod a Tullio dicitur, quod religio est quaedam uirtus, nam uocant, quae cultum, uel cetera.

RESPON. Dicendum, quod sicut Augustinus, ut ait Cicero, a relegendo est, qui retractat, & tanquam relegendo cultum diuinum pertinet. Et sic religio dicitur a relegendo ea, quae sunt diuina cultus, quae sunt frequenter in corde reuoluentium illud Prover. 3. In omnibus uisum illum. Quamuis etiam possit intelligi religio a relegendo, quod est a relegendo ea, quae sunt diuina cultus, quae sunt frequenter in corde reuoluentium illud Prover. 3. In omnibus uisum illum. Vel potest intelligi religio a relegendo, quod est a relegendo ea, quae sunt diuina cultus, quae sunt frequenter in corde reuoluentium illud Prover. 3. In omnibus uisum illum. de Augustinus dicit in libro de uera religione, quod religio dicitur a relegendo ea, quae sunt diuina cultus, quae sunt frequenter in corde reuoluentium illud Prover. 3. In omnibus uisum illum. iterata electione eius, quod negat.

g. sequenti. ar. 8. ioco antecedito.

lib. 10. Erymol. cap. 2. para. a prim. ep.

Nota quod quemadmodum in precedenti libro didicimus, peccatorum distinctio penes hoc, quod sunt in Deum, seipsum, proximum, reliquis dictionibus anteponitur.

Attendendum enim non ad rationes, sed ad personas ipsas, in quas solas peccare contingit.

Nullum namque peccatum est, si contra personam nullam est, cum solius intellectualis naturae subsistentes res, quas personas dicimus, offendi possint.

Ita inter uirtutes, quaedam hominem perficiunt ad seipsum, ut temperantia: quaedam ad proximum, uel iustitia: quaedam ad Deum, uel religio.

Quot modis enim dicitur unum oppositorum, tot dicitur & reliquum.

Religio ergo bonum reddit hominem, & opus eius in ordine ad Deum dicitur & proxime: quia hic est proximus finis eius, ut homo recte ad Deum se habeat, sicut temperantia proximus finis est, ut homo in seipso sobrius sit: & iustitia, ut proximo reddat quod suum est.

In eodem articulo, circa derivationem uocabuli religionis, male consonant uiri illustres.

Nam Cicero a relegendo libros dicitur in cultus. Lactantius a religando, nes Deo. Augustinus a relegendo Deum, quem dimissimus, religionis nomen deducit. Nec

ARTICVLVS PRIMVS. Vtrum religio ordinet hominem solum ad Deum.

AD PRIMUM sic proceditur. Videtur quod religio non ordi-

est siue dicatur religione, religio proprie importat ordinem ad Deum. Ipse enim est, cui principaliter alligari debemus tamquam in deficiente principio, ad quem etiam nostra electio affidue dirigi debet, sicut in ultimo in finem, quem etiam negligenter peccando amittimus, & credendo, & fidem protestando recuperare debemus.

Ad primum ergo dicendum, quod religio habet duplices actus, quosdam quidem proprios, & immediatos, quos elicit, per quos homo ordinatur ad Deum, sicut sacrificare, adorare, & omnia huiusmodi. Alios autem actus habet, quos producit mediatis virtutibus, quibus imperat, ordinat eos ad diuinam reuerentiam, quia scilicet virtus, ad quam pertinet finis, imperat virtutibus, ad quas pertinet ea, quae sunt ad finem. Et secundum hoc actus religionis per modum imperij ponitur esse, visitare pupillos, & viduas in tribulatione cordis, quod est actus elicitus a misericordia. Inmaculatum autem se custodire ad hoc saeculo, imperatiue quidem est religio, elicitive autem temperantiae, vel aliquid huiusmodi virtutis.

Ad secundum dicendum, quod religio refertur ad ea, quae exhibentur cognitionibus humanis, extendit nomine religionis, non autem secundum quod religio proprie dicitur, unde Augustinus parum ante verba inducta, praemittit Religio distinctus non quilibet, sed Dei cultum significare videtur.

Ad tertium dicendum, quod cum seruus dicatur ad dominam, necesse est quod ubi est propria, & specialis ratio dominij, ibi sit specialis, & propria ratio seruitutis. Manifestum est autem, quod dominium conuenit Deo secundum propriam, & singularem quaedam rationem, quia scilicet ipse omnia fecit, & quia summum in omnibus rebus obinet principatum: & ideo specialis ratio seruitutis ei debetur. Et talis seruitus nomine latrae designatur apud Graecos, & ideo ad religionem proprie pertinet.

Ad quartum dicendum, quod colere dicuntur homines, quos honorificatione, vel recordatione, vel praesentia frequentamus. Et etiam aliqua, quae nobis subiecta sunt, colunt a nobis dicuntur: sicut agricolae dicuntur ex eo, quod colunt agros, & incolae dicuntur ex eo, quod colunt loca, quae inhabitant. Quia tamen specialis honor debetur Deo, tamquam primo omnium principio, etiam specialis ratio cultus ei debetur, quae graeco nomine uocatur eusebia, vel theosebia, ut patet per Augustinum de ciuitate Dei.

Ad quintum dicendum, quod religiosi, quamuis dici possint communiter omnes qui Deum colunt, specialiter tamen religiosi dicuntur, qui totam vitam suam diuino cultui dedicant, a mundanis negotijs se abstrahentes. Sicut etiam contemplatiui dicuntur, non qui contemplantur, sed qui contemplationi totam vitam suam deputant. Huiusmodi autem non se subiciunt homini propter hominem, sed propter Deum, secundum illud Apostoli Galat. 4. Sicut angelum Dei excepistis me, sicut Iesum Christum.

ARTICVLVS II.

Utrum religio sit virtus.

Ad secundum sic proceditur. Videtur, quod religio non sit virtus. Ad religionem enim pertinere videtur Deo reuerentiam exhibere: sed reuereri est actus timoris, qui est donum, ut ex supra

dictis patet: ergo religio non est virtus, sed donum.

¶ 2. Præter. Omnis virtus in libera voluntate consistit: unde dicitur habitus electus, vel voluntarius: sed sicut dictum est, ad religionem pertinet latra, quae seruitutem quandam importat, ergo ad religionem pertinet latra, quae seruitutem quandam importat. ergo religio non est virtus.

¶ 3. Præter. Sicut dicitur in 2. Eth. Aptitudo virtutis inest nobis a natura: unde ea, quae pertinent ad virtutes, sunt de dictamine rationis naturalis: sed ad religionem pertinet caeremoniam diuinam naturae afferre: caeremonialia autem, ut dictum est supra, non sunt de dictamine rationis naturalis. ergo religio non est virtus.

SE D CONTRA est, quia connumeratur alijs virtutibus, ut ex praemissis patet.

RESPON. Dicendum, quod sicut supra dictum est, virtus est, quae bonum facit habentem, & opus eius bonum reddit. Et ideo necesse est dicere omnem actum bonum ad virtutem pertinere. Manifestum est autem, quod reddere debitum alicui habet rationem boni, quia per hoc quod aliquis alteri debitum reddit, constituitur in proportionem conuenienti respectu ipsius, quasi conuenienter ordinatus ad ipsum. Ordo autem ad rationem boni pertinet, sicut & modus, & species, ut per Augustinum patet in libro de natura boni. Cui ergo ad religionem pertineat reddere honorem debitum alicui, scilicet Deo, manifestum est quod religio virtus est.

Ad primum ergo dicendum, quod reuereri Deum est actus doni timoris. Ad religionem autem pertinet facere aliqua propter diuinam reuerentiam: unde non sequitur quod religio sit idem quod donum timoris, sed quod ordinat ad ipsum, sicut ad aliquid principalius. Sunt enim dona principaliora virtutibus moralibus, ut supra habitum est.

Ad secundum dicendum, quod etiam seruus potest voluntarie exhibere domino suo quod dedit, & sic facit de necessitate virtutem, debitum voluntarie reddens. Et similiter exhibere Deo debitam seruitutem, potest esse actus virtutis, secundum quod homo voluntarie facit.

Ad tertium dicendum, quod de dictamine rationis naturalis est, quod homo aliqua faciat ad reuerentiam diuinam: sed quod haec determinate faciat, uel illa, istud non est de dictamine rationis naturalis, sed de institutione iuris diuini, uel humani.

inert causam formalem. Ex hoc enim quod virtus est, quae formaliter facit bonum habentem, & opus eius quasi formaliter reddit bonum, arguitur auctor necessitatem virtutis ex actu bono: & vere sic est. Nam intelligendo per actum bonum, ut in 2. Ethico, describitur, actum scilicet bonum, & bene, omnis huiusmodi actus virtutem coeigit. Actus vero bonus, sed adhuc non bene ad virtutem quidem ex suo genere spectat, ut in 2. Ethico, dicitur, quod virtute non fit. Vt roque enim modo virtutis necessitatem actu, vel potentia inferat actus bonus.

In eodem secundo articulo aduerte, quod quemadmodum iustitiae proprius, & adequatus actus est reddere unicuique quod suum est, ita proprius, & adequatus religionis actus est reddere Deo debitum cultum, seu honorem, ut etiam in sequenti articulo in responsione ad secundum habes.

In responsione ad tertium eiusdem articuli aduerte, quod sicut de dictamine naturalis, rationis est in virtute temperantiae, ut homo medium teneat in cibo, & potu, & non quod hunc, vel illum cibum, aut potum assumat: ita in virtute religionis ex dictamine naturalis rationis est, quod medium teneat in ordinatione sui ipsius ad Deum. Sed quod has, vel illas caeremonias assumat ad ordinandum se ipsum in Deum, hoc est ex diuino, vel politico iure.

Unde sicut temperantia non negatur virtus propter indeterminationem materiae, ita nec religio resecanda est a virtutibus propter incertitudinem materiae, quae in actibus, quibus Deus colitur, consistit. Ad formale namque, non ad certam materiam spectandum est.

¶ Super

Art. praec. ad tertium.

Lib. a. in p. sup. 10. 3.

1. 2. q. 99. art. 3. ad 2. & q. 101.

1. 2. q. 55. ar. 2. 3. & 4. Et supra q. 58. art. 3.

Cap. 55. & ca. 3. to. 6.

q. 9. artic. 1. ad 1. & 2. q. 66. artic. 1. 2. 3. & 4.

¶ Super Questionis octogesima prima Articulus secundum.

¶ In art. 1. eiusdem q. 1. q. in principio corporis artic. aduerte, quod auctor ab effectu formali

ARTICVLVS III.

¶ *Verum religio sit vna virtus.*

AD TERTIVM sic proceditur. Videtur, quod religio non sit vna virtus. Per religionem enim ordinatur ad Deum, ut dicitur est. In Deo autem est accipere tres personas, & iterum multa attributa, que saltem ratione differunt. Diversa autem ratio obiecti sufficit ad diversificandum virtutes, ut ex supra dictis patet. ergo religio non est vna virtus.

¶ 2. Præter. Vnus virtutis unus est actus. Habitus enim distinguuntur secundum actus: religionis autem multi sunt actus, sicut colere, & seruire, vouere, orare, sacrificare, & multa huiusmodi. ergo religio non est vna virtus.

¶ 3. Præter. Adoratione ad religionem pertinet: sed adoratio alia ratione adhibetur imaginibus, & alia ipsi Deo. Quia ergo diversa ratio distinguit virtutes, videtur quod religio non sit vna virtus.

SED CONTRA est, quod dicitur Eph. 4. Vnus Deus, vna fides: sed vera religio protestatur fide uni Deo. ergo religio est vna virtus.

RESPON. Dicendum, quod sicut supra habitum est, habitus distinguuntur secundum diversam rationem obiecti. Ad religionem autem pertinet exhibere reuerentiam uni Deo secundum unam rationem, in quantum scilicet est primum principium creationis, & gubernationis rerum, unde ipse dicit Malach. 1. Si ergo pater, ubi honor meus? Patris enim est & producere, & gubernare: & ideo manifestus est, quod religio est vna virtus.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod tres personæ diuinæ sunt unum principium creationis, & gubernationis rerum: & ideo eis una religio seruatur. Diversæ autem rationes attributorum concurrunt ad rationem primi principij: quia Deus producit omnia, & gubernat sapientia, voluntate, & potentia bonitatis suæ: & ideo religio est vna virtus.

AD SECUNDVM dicendum, quod eodem actu homo seruit Deo, & colit ipsum. Nam cultus respicit Dei excellentiam, cui reuerentia debetur. Seruitus autem respicit subiectionem hominis, qui ex sua conditione obligatur ad exhibendum reuerentiam Deo. Et ad hæc duo pertinent omnes actus, qui religioni attribuuntur: quia per omnes homo protestatur diuinam excellentiam, & subiectionem suam ad Deum vel exhi-

Fiendo aliquid ei, vel iterum assumendo aliquid diuinum. **A**D TERTIVM dicendum, quod imaginibus non exhibetur religionis cultus, secundum quod in seipsis consideratur, quasi res quædam, sed secundum quod sunt imagines ducentes in Deum incarnatum. Motus autem, qui est in imagine, prout est imago, non consistit in ipsa, sed tedit in id, cuius est imago. Et ideo ex hoc, quod imaginibus Christi exhibetur religionis cultus, non diversificatur ratio patriæ, nec virtus religionis.

ARTICVLVS IIII.

¶ *Verum religio sit specialis virtus ab alijs distincta.*

AD QVARTVM sic proceditur. Videtur, quod religio non sit specialis virtus ab alijs distincta. Dicit enim Augustinus 10. de ciuitate Dei. Verum sacrificium est omne opus quod geritur, ut sancta locicitate Deo iungamur: sed sacrificium pertinet ad religionem. ergo omne opus virtutis ad religionem pertinet: & sic non est specialis virtus.

¶ 2. Præter. Apostolus dicit ad Cor. 10. Omnia in gloriam Dei faciunt: sed ad religionem pertinet aliqua facere ad Dei reuerentiam, ut supra dictum est. ergo religio non est specialis virtus.

¶ 3. Præter. Caritas, qua diligitur Deus, non est virtus distincta a caritate, qua diligitur proximus: sed sicut dicitur in 8. Ethic. Honorari propinquum est ea, quod est amari. ergo religio, qua honoratur Deus, non est virtus specialiter distincta ab obseruantia, vel dulcia, vel pietate, quibus honoratur proximus. ergo non est virtus specialis.

SED CONTRA est, quod ponitur aliqua pars iustitie ab alijs eius partibus distincta.

RESPON. Dicendum, quod virtus ordinatur ad bonum, ubi est specialis ratio boni, ubi oportet esse specialem virtutem. Bonum autem ad quod ordinatur religio, est exhibere Deo debitum honorem: honor autem debetur alteri ratione excellentiæ. Deo autem competit singularis excellentia, in quantum omnia in infinitum transcedit secundum omnimodum excessum: unde ei debetur specialis honor. Sicut in rebus humanis, videmus quod diuersis excellentiis personarum diuersus honor debetur, alius quidem patri, alius regi, & sic de alijs. Unde manifestum est, quod religio est specialis virtus.

In ar. 4. ad 2. & 3.

Art. 1. huius quest.

q. 50. art. 2. ad 2. & q. 47. art. 5. & q. 23. art. 4. & 5.

In locis citatis arg. 1.

¶ *Super Questionis octuagesime prime articulum tertium.*

IN articulum tertium eiusdem 81. q. dubium difficile est, quod iste articulus stare potest cum arti. 7. huiusmet q. In articulo namque 5. expressè negatur Deum esse obiectum religionis, & propterea religio non esse virtutem theologalem ut patet ibi. Hic autem probatur, quod religio est vna virtus, quia habet unum Deum in vnam rationem pro obiecto, ut patet in litera asserente pro maiore propositione, habitus distinguuntur secundum diversam rationem obiecti: & subsumente, Ad religionem pertinet exhibere reuerentiam uni Deo secundum unam rationem, in quantum scilicet est primum principium creationis, & gubernationis rerum. Si namque diversus ille non æquiuocus, sed effectus est, manifeste dicit Deum esse obiectum religionis: & propterea ex eius unitate secundum talem rationem, religionem esse unam virtutem.

Ad hoc dubium summarie dicitur, quod obiectum virtutis est duplex, cui, & quod, & quod Deus est obiectum religionis cui, non quod. Et propterea verque articulus verum dicit, & intentum sortitur. Sed quoniam hæc obicula sunt, in 5. articulo declarabuntur.

In responsione ad tertium eiusdem articuli dubia plura occurrunt, scilicet de unico motu in imaginem, & id cuius imago; & de imaginibus Christi adorandis adoratione laudis. Sed quoniam de his erit specialis tractatus in proprio loco in tertia scilicet parte, q. 25. ideo ibi tractanda relinquuntur.

¶ *Super Questionis octuagesime prime articulum quartum.*

In articulo eiusdem q. in responsione ad secundum, dubium

¶ Super Quaestione octuagesimeprime Articuli septimum.

¶ Super Quaestione octuagesimeprime Articuli Octauum.

In art. eiusdem § 1. q. nota duo. Primò, quòd cum dicitur, Deo honorem exhibemus, non propter seipsum, sed propter, nò dicitur causam finalem, sed terminum voluntatis. Constat namq[ue] quòd colimus Deum propter seipsum, vt sciam, alioquin periret uel ad effectum uel ad finem, sed non propter seipsum Dei, sed propter uoluntatem ita q[uod] q[uod] augmentu[m] gloriæ, nec quòdancumq[ue] aliquid. Deo er nostro uultu accendere p[otes]t, de quo scriptum est. Rogauerunt nos uultu non indiget. Recolere autem est quòd sciam quòd per seipsum creat a humanitate non facit perfectus, ita nec quòdancumq[ue] gloria creata adiuncta gloria diuine facit gloriosus. Nec obicit, q[uod] gloria de genere suo sit bonum extrinsecum, uel consistens in cognoscendo, et laudari. Nā sicut cognoscit, et laudat, ita nec gloria, quam habet apud seipsum Deum in propria natura, & laude, quòd ad dicitur facit maiorem. In nobis ergo glorificat Deus cultu nostro in uisibili extra Deum, non in seipso. Sed tamen hoc ipsum, quòd est extendi gloriæ eius, ad ipsum ordinandum est ut firmum, propter quem debet fieri, & ad quòd uenerit bona ordinatur, quia est Deus. Senoniam, quia actus exterioribus uirtutibus, ut signis exterioribus interioribus in se, uel in aliis. Et propterea talis debet esse modus in omnibus modis, ut si prima, secretaq[ue] sit ad solā interiorum, propriorum excitatione, confessione, uel augmentationem mentitur. Si autē communia, aut publica ad communem, & publicam deonorem spectandum est. Unde & in responsione ad tertium, Geniales reprehenduntur: quia cibos, ponitque, & humilmodi ad nos spectant, Deo offerunt, quasi ei per se gratia.

ARTICVLVS VII.

Utrum religio habeat aliquem exterioriorem actum.

AD SEPTIMUM sic proceditur. Videtur, quòd religio non habeat aliquem exterioriorem actum. Dicitur enim lo. 4. Deus spiritus est, & eos qui adorant eum, in spiritu & ueritate adorare oportet: sed exteriores actus non pertinent ad spiritum, sed magis ad corpus. ergo religio, ad quam pertinet adoratio, non habet actus exteriores, sed interiores.

¶ 2. Præter. Religionis finis est Deo reuerentiam, & honorem exhibere: sed videtur ad irreuerentiam alicuius excellentis pertinere, si ea sibi exhibeantur, quæ proprie ad inferiores pertinent. Cum ergo, ea, quæ exhibet homo corporalibus actibus, proprie uideantur ad indigentias hominum ordinari, uel ad reuerentiam inferiorum creaturarum. ideo uidetur quòd non congrue possint assumi in diuinam reuerentiam.

¶ 3. Præter. Aug. in 6. de ciuit. Dei, comēdat Senecā de hoc, q[uod] uirtu perat quosdam, qui idolis ea exhibebat, quæ solent hominibus exhiberi, quia. Sim mortalibus nō conueniūt ea, quæ sunt mortaliū: sed hæc multo minus conueniūt Deo uero, qui est excelsus super oēs Deos. ergo uidetur reprehensibile esse, quòd aliqui corporalibus actibus Deum colat. Nō ergo habet religio corporales actus.

SED CONTRA est, q[uod] in Psā. 83. dicitur. Cor meum, & caro mea exultauerunt in Deum uirtu: sed sicut interiores actus pertinent ad cor, ita exteriores actus pertinent ad membra carnis. ergo uidetur q[uod] Deus sit colendus nō solū interioribus actibus, sed etiā exteriorib[us].

RESPOND. Dicendum, quòd Deo reuerentiam, & honorem exhibemus nō propter seipsum, quia seipso est gloria plenus, cui nihil a creatura adici potest, sed propter nos: quia uidelicet per hoc, quòd Deum reueremur, & honoramus, mens nostra ei subijcitur, & in hoc uis perfectio consistit. Quælibet. nres perficitur per hoc, quòd subditur suo superiori, sicut corpus per hoc, quòd uiuificatur ab anima. & aer per hoc, quòd illuminatur a Sole. Mēs autē humana indiget ad hoc, q[uod] cōiun-

In art. eiusdem q. nota identitatem simul, & differentiam religionis, & sanctitatis in hoc consistere, quòd identitas est realis, & rationis formalis essentialis. Vtraque enim reddit Deo debitum cultum. Sed differentia secundum rationem est in hoc, quòd religio directe respicit ea, quæ specialiter ad diuinum cultum pertinent, ut sunt ceremonie, sacrificia, oblationes, & humilmodi. Sanctitas autem directe respicit mentem, & mediante mente respicit, & alia uirtutum opera, & etiā religionis opera, ita quòd tam religionis, quàm aliarum uirtutum opera respicit sanctitas mediante mente: quia uirtutibus illis, ut per illa mentē applicet Deo, & conuequenter humanos actus a mente procedentes. Et hanc differentiam manifestat auctor in littera bene perspecta, dum primo concludit, quòd sanctitas est, per quam mens hominis seipsum, & suos actus applicat Deo. Et postmodum dicit, quòd sanctitas religionis, aliarumque uirtutum opera refert in Deum secundum quòd homo se disponit. Et specialiter quo ad religionis opera hoc declarans subdit. Per bona quædam opera ad cultum diuinum pertinentia. Fuit autem specialis ratio de religionis potius quàm aliarum uirtutum moralium operibus declarandi, quòd disponunt hominem, quia sunt ad alterum. Opera enim mansuetudinis, temperantia, & humilmodi, manifeste disponunt hominem in se. Ex hac autem differentia patet, q[uod] multi sunt religiosi, qui non sunt sancti. Omnes autem sancti sunt religiosi. Qui enim ceremonijs, sacrificijs, & humilmodi uocari possunt, sancti autem nequaquam, nisi semetipsum intrinsecus per hæc Deo applicent.

gañ Deo, sensibiliū manu ductio: ne quia iustitiam Dei per ea, quæ facta sunt, intellecta cōspiciuntur, ut Apost. dicit ad Ro. 1. Et ideo in diuino cultu necesse est aliquibus corporalibus uti, ut eis quasi signis quibusdam, mens hominis excitetur ad spirituales actus, quibus Deo cōiungitur. Et ideo religio habet quidē interiores actus quasi principales, & per se ad religionē pertinentes: exteriores uero actus quasi secundarios, & ad interiores actus ordinatos.

AD PRIMVM ergo dicendū, quòd Dominus loquitur quantum ad id, quòd est principale, & per se intantum in cultu diuino.

AD SECVNDVM dicendum, quòd humilmodi exteriora non exhibentur Deo quasi his indigeat, sicut illud Psā. 49. Nunquid māducabo carnes taurorum, aut sanguinē hircorum potabo? sed exhibentur Deo tāquam signa inferiorum, & spiritualium operū, quæ per se Deus acceptat. Unde Aug. dicit in 10. de ciu. Dei sacrificiū uisibile, inuisibiliū sacrificij sacramētū, id est, sacrū signū est.

AD TERTIVM dicendū, quòd idolatræ deridetur ex hoc, quòd ea, quæ ad homines pertinent, idolis exhibebant, nō tamquàm signa excitantia eos ad aliqua spiritalia, sed tamquàm per se eis accepta: & præcipue quia erant uana, & turpia.

ARTICVLVS VIII.

Utrum religio sit idem sanctitati.

AD OCTAVVM sic proceditur. Videtur, q[uod] religio nō sit idē sanctitati. Religio. n. est quædam specialis uirtus, ut habitū est. Sanctitas autem dicitur esse generalis uirtus. Est enim faciens fideles, & seruantes ea, quæ ad Deum sunt iusta, ut Andronicus dicit. ergo sanctitas non est idem religio.

¶ 2. Præter. Sanctitas munditiā importare uidetur. Dicit. n. Dion. 12. cap. de diu. no. q[uod] sanctitas est ab omni immunditia libera, & perfecta, & omnino immaculata munditia. Munditia autem maxime uidetur pertinere ad temperantiam, quæ turpitudines corporales excludit. cum ergo religio ad iustitiā pertineat, uidetur quòd sanctitas sit idem religio.

¶ 3. Præter. Ea quæ diuiduntur ex op-

aliam

I. io. cap. 5. inter princ. & medium tom. 5.

Art. 4. huius quest.

In responsione ad primum eiusdem articuli dubium occurrit, quo pacto sanctitas, ut in littera dicitur, imperat actibus aliarum

Art. ad 3. ad art. 3. ad 3.

Et sic. Ety. m. cas. incipit. Sapiens est ex prin.

aliarum virtutum, cum dictum sit, quod iustitia legalis imperat religioni. Oportet enim, imperantem virtutem superiorem esse imperatam.

Ad hoc dicitur, quod manifestum est bonam religionem ex parte subiecti esse partem boni communis, & ordinabilem ad bonum commune, & propterea iustitiam legalem imperare religioni. Manifestum rursus est, iustitiam legalem mundificare mentem, ac per hoc imperari posse a sanctitate ad mentis sanctificationem, sicut temperantiam, & aliarum virtutum actus. Manifestum quoque amplius est, quod quilibet virtutis actus pro quanto liber est, potest sub voto cadere, ac per hoc materia sanctitatis, aut religionis esse, cuius votum est actus, ut infra patet, ac per hoc imperari a sanctitate. Ex quo sequitur, quod ex hoc solum, quod una virtus potest imperare actui alterius, non efficaciter arguitur virtutem illam esse simpliciter priorem: alioquin religio esset prior fide, cum contingat uouere actum fidei. Contingit namque hoc ex reflexione actuum animae supra seipsum: & religio, seu sanctitas hoc sortitur ex suo prioritate, qui est Deus, ad quem omnia multis possunt referri modis. Concedendum est igitur, quod sanctitas imperat iustitiam legalem, & contra, quamuis diuersimode: quia iustitia legalis imperat in ordine ad commune bonum, sanctitas autem in ordine ad Deum, ut sanctitatis finem. Et huiusmodi secundum quid habent virtutes se habent ut excedentes, & excessus, simpliciter tamen iustitia legalis prior, & prior videtur, tum quia totum praefertur partibus: tum quia ex obiecto nobilitantur, & ordinantur simpliciter virtutes. Obiectum autem iustitiae

posito, non sunt idem: sed in quadam enumeratione partium iustitiae sanctitas conuincit religionem, ut supra habitum * est. ergo sanctitas non est idem quod religio.

SED CONTRA est, quod dicitur Luc. 1. Seruiamus illi in sanctitate, & iustitia: sed seruire Deo pertinet ad religionem, ut supra habitum * est. ergo religio est idem sanctitati.

RESPON. Dicendum, quod nomen sanctitatis duo vsu importare. Vno quidem modo munditiam, & huic significationi competit nomen graecum, dicitur. n. agios, id est, sine terra. Alio modo importat firmitatem: unde apud antiquos sancta dicebantur, quae legibus erant munita, ut violari non deberent. Vnde, & dicitur aliquid esse sanctum, quia est lege firmatum. Potest etiam in Latinos hoc nomen, sanctus, ad munditiam pertinere, ut intelligatur sanctus, quasi sanguine tinctus, eo quod antiquitus illi, qui purificari uolebant, sanguine hostiae tingebantur, ut * Ista dicit in lib. Ety. m. Et utraque significatio competit, ut sanctitas attribuitur his, quae diuino cultui applicantur: ita quod non solum hoies, sed et templum, & uasa, & alia huiusmodi sanctificari dicuntur ex hoc, quod cultui diuino applicantur. Munditia enim necessaria est ad hoc, quod mens Deo applicetur, quia mens humana inquinat ex hoc, quod inferioribus rebus coniungitur: sicut quilibet res ex immixtione peioris fordescit, ut argentum ex immixtione plumbi. Oportet autem quod mens ab inferioribus rebus abstrahatur ad hoc, quod suprema rei possit coniungi, & ideo mens sine munditia Deo applicari non potest. Vnde ad Heb. 12. dicitur. Pace sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo uidebit Deum. Firmitas est exigenda ad hoc, quod mens Deo applicetur. Applicatur enim ei sicut ultimo fini, & primo principio: huiusmodi autem oportet maxime immobilia esse. Vnde dicebat Apo. Rom. 8. Certus sum, quod neque mors, neque uita separabit me a charitate Dei. Sic ergo sanctitas dicitur, per quam mens hominis seipsam, & suos actus applicat Deo: unde non differt a religione secundum essentiam, sed solum ratione. Nam religio dicitur secundum quod exhibet Deo debitum famulatum in his, quae pertinent specialiter ad cultum diuinum, sicut in sacrificijs, oblationibus, & alijs huiusmodi. Sanctitas autem dicitur secundum, quod homo non solum haec, sed aliarum uirtutum opera refert in Deum,

secundum quod homo se disponit per bona quaedam opera ad cultum diuinum pertinentia.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod sanctitas est quadam specialis uirtus secundum essentiam, & secundum hoc est quodammodo eadem religioni. Habet autem quandam generalitatem, secundum quod omnes uirtutis actus per imperium ordinantur in bonum diuinum: sicut & iustitia legalis dicitur generalis uirtus, in quantum ordinat omnium uirtutum actus in bonum commune.

AD SECUNDUM dicendum, quod temperantia munditia quidem operatur: non tamen ita, quod habeat rationem sanctitatis, nisi referatur in Deum. Vnde de ipsa uirginitate dicit Aug. * in lib. de uirginitate, quod non quia uirginitas est, sed quia Deo dicata est, honoratur.

AD TERTIUM dicendum, quod sanctitas distincta est a religione propter differentiam praedictam, non quia differunt re, sed ratione, ut * dictum est.

QVAESTIO LXXXII.

De deuotione, in quatuor articulis diuisa.

DE INDE considerandum est de actibus religionis.

- Et primo, De actibus interioribus, qui secundum praedicta sunt principales.
 - Secundo, De actibus exterioribus, qui sunt secundarii. Interioribus autem actibus religionis uidentur esse deuotio, & oratio.
 - Primo, ergo de deuotione agendum est.
 - Secundo, De oratione.
- CIRCA primum quaeruntur quatuor.
- Primo, Vtrum deuotio sit specialis actus.
 - Secundo, Vtrum sit actus religionis.
 - Tertio, De causa deuotionis.
 - Quarto, De eius effectu.

ARTICVLVS PRIMVS.

Vtrum deuotio sit specialis actus.

AD PRIMUM sic proceditur. Vbi, quod deuotio non sit specialis actus. Illud. n. quod pertinet ad modum aliorum actuum, non est specialis actus: sed deuotio uis pertinet ad modum aliorum actuum. dicitur. n. 2. Paral. 29. Obrulit uniuersa multitudo hostias, & laudes, & holocausta mente deuota. ergo deuotio non est specialis actus.